

Város a fővárosban

1.

A tizenöt évvel ezelőtt készült Budapest-térképeken a XV. kerület keleti részén széles, utcák által alig szabdalált, rózsaszínűre festett, összefüggő földszívet láthatunk: sovány szántóföldeket, kisebb gyümölcsösöket. 1969-ben ezen a területen jelölték ki a főváros egyik legnagyobb lakótelepének helyét. Még abban az évben lerakták az alapkövét, s 1970-ben már beköltöztek az első lakók. Az idén, év végére, a tervek szerint ötven-hatvan ezer lakosa lesz Újpalotának. Tehát alig több mint öt év alatt fölépült egy Zalaegerszeg nagyságú város.

Újpalotát a Keleti pályaudvarról a 173/E jelzésű autóbussz gyorsjáratokkal lehet a legegyszerűbben megközelíteni. A menetidő alig tíz perc, mire az utas fölépítődik, már az új városrész központjában találja magát. A főteret egyelőre nagy, őrés telek, kitaposott gyalogutak hálózata bekeresztül-kasul. A tervek szerint ide épül majd az új művelődési ház, itt fogják kialakítani a városközpontot. Úgy látszik, Újpalota tervezői megszívtették a hazai és a külföldi tapasztalatokat, hogy a főteret a „homo colonus”-nak, a lakótelepi embernek is hiányzik; a központ, ahol kirakatot lehet nézni; körbefutó korzó, ahol napsütötte vasárnap délelőtti tónként ünnepi ruhát öltve, végig lehet sétálni, hogy magába szívhasssa a lakó város hangulatát, megismerhesse színeit, fényeit, formáit.

Az újpalotai városközpont egyelőre üres. A csillagalakzatokban kitaposott gyalogösvények engem a svéd parképítő gyakorlatára emlékeztetnek. Ők ugyanis nem a mi módszerünket követik, hogy elebb megépítjük, kikövezzük, lebetonozzuk a gyalogutakat, majd tiltó táblákat szögezünk ide-oda; nem, a svéd városrendezők először hagyják, hogy a lakók kitaposzta a leggyorsabb, legész-szerűbb járatokat, s csak ezután betonoznak, s csak ezután vetik el a fűvet. Szerencsére az újpalotai főteret fűves grunnda még nincs teleaggatva tiltó táblákkal, még nincs karó és drót, csak pókhálóként szerte-szét futó utak vannak, melyek sejtetik már a lakók alakuló szokásait, napi útvonalait, egyszóval azt, hogy lassanként „belakják” telepüket.

2.

A telep iskolái bizarrul élénk színűkről kapják megkülönböztető nevüket, s ezt használják nemcsak a gyerekek, hanem a szülők és a pedagógusok is. Szerencsére még senki sem akarta átkezesíteni őket... Mint ahogy a lakótelepet szabályos mértani rendben behálózó utcákat sem akarták hivataloskodva elnevezni: a nevek a régi dülök emléket őrzik. (Páskom park, Kőrakás park, Erdőkerülő utca, Legénybíró utca, Kavicsos köz, Pattogós utca, Hartyán köz, Kontyfa utca.) A vadonatúj, olajfesték-szagú házak között máskálva, a meglátogatandó családok címeit sorolva, örömmel ízelegtem a múlt-hoz kötő utca neveket.

A „Kék iskola” VIII/A osztálya az első „mikro-metszetem” Újpalota 60 ezres társalmából. Ime a minta: az osztály létszáma 33; 24 szülő kétkézi munkás, 9 pedig szellemi; 15 gyereket elvált szülők („csonka családok”) nevelnek. A kép — a pedagógus szerint — az egész telepre jellemző: egyrészt magas a fizikai dolgozók aránya, másrészt sok az elvált.

Honnan jöttek a VIII/A tanulói és szülei? Miként a telep lakói; Budapest huszonkét kerületéből: a X. kerületből, a Bihari és a Ceglédi úti térségből, a „cséri” telepről, Pesterzsébetről, Soroksárról; szanáltak, minőségi cserések és „sima” igénylők vegyest. Különböző elképzelésekkel, egymástól eltérő szokásrendszerekkel érkeztek ide, most egy lépcsőház lakói, gyermekeik egy osztályba járnak.

Az első szülő, akivel találkoztam, „fontos nevelési problémák megbeszélésének okából” kereste fel az osztályfőnököt. Az apuka műírha kabátot és magasztott sarkú, bordóbetétes cipőt visel, foglalkozása szobafestő és mázó. Éppen most jöhetett a fodrásztól,

mert a haja a választéknál a szarítógép csöve által, megemeltintve csöppet.

A tényállás a következő: a fiú az egyik legnehezebben kezelhető gyerek a VIII/A-ban. Legutóbb például a kötelező orvosi vizsgálatkor három fársával együtt nem volt hajlandó levetkőzni a doktor előtt. Végül a három társat sikerült meggyőzni, de az apuka fia hajthatatlan maradt: azt vágta oda a pedagógusnak, hogy ő akkor sem vetkőzik. Az osztályfőnök beírt az ellenőrzőkönyvbe, a szülő tanácsaltan; most azt mondja, hogy a fiú alsónadrágjából kiszakadt a gumi, és ezért nem akart levetkőzni. Az indok vicces, gondolom, igazán senki sem veszi komolyan, az apuka azonban ezúttal is eltekintett a dorgálástól, hiszen, mint azt többször és nyomatékosan hangsúlyozta, „nem az édesapja vagyok, csak egy éve neveltem”.

A család szanált lakásból jött, a fiúcskának külön szobája van, és ezt is az apuka tartja rendben. „Úgy járhatunk a kis taknyost, mint egy kiskirályt, kényeztetjük. Ennek ellensége vagyok, mi hente voltunk testvérek, egymás ruháit viseltük, de ez régen volt.” Most az apuka nyolcezer forint körül keres. Van egy nagy, 250 literes hűtőszekrényük, ezt „telefonzik” szombat-vasárnap, így egész héten csak ki kell nyitni az ajtót, benyúlni, s gázra tenni a főtt ételt. Apuka az év végére egy Honda motorkerékpárt vesz a fiúnak, persze csak akkor, ha jó lesz a bizonyítványa. Kölcsön nem kérnek soha senkitől, nem is adnak, természetesen. Hogy vannak, akik nem bírnak a magas lakásrészt? Az apuka mosolyogva tárja szét a tenyerét: „Kérem, ezeregy módja van a plusz-pénz szerzésnek. Soroljam?”

Neveltségessé, visszataszítóvá rajzolom volna a kicsit pipiskedő, de tulajdonképpen becsülettel szobafestő portréját? Ez szándékom ellen való. Ő a maga módján megpróbált alkalmazkodni egy ugyan-csak a maga módján értelmezett, új életformához. Ne meg, ha nem gürizne annyit azért a havi nyolcezerért, ha nem kényeztetné kiskirályként gyermekét, talán bizony még rástútnék a gonosz mostoha bélyeget. Nem, ennek még a gyanúját is el kell kerülni...

Elköszönök a pedagógustól és a papától. Fél hét lehet. A kövér portás aranyalmát majszol, a színe hagyott, sárga kerti padon édesanyák várják az estéli órán gyermekeiket. A pihaléptű, aprótermetű pedellus (tornacipőben és bukli pulóverben), furcsa kéztartással, óriási partivissal sópróget: kétszerként takarítja a kövezet kockáit, egyes vonalba gyűjti a port, s ha végeztet két sorral, egyet balra lép, s belefog az újabb két sorba, ekképpen már négy sor szemétét, porát kavarva maga előtt.

3.

Essünk túl a nehezén!

A kerületi tanács gyámügyi felügyelői „alulnézetből” látják Újpalotát: a veszélyeztetettek, a környezettanulmányok, a segélykérők szemszögéből. Az egyik tisztviselő szerint, tény, hogy éppen a legjobban rászorulók, a legrosszabb körülményből érkeztek (az úgynevezett szanáltak) esetében gyakori, hogy „mire végre megkapják a lakást, fölmondja az idegrendszerük a szolgáltatást”. Azok a családok, amelyek a legmostohább körülmények között éltek, s minden átmenet nélkül kerültek az új lakásba, nagyon nehezen tudnak alkalmazkodni a megváltozott környezethez. „Az ő problémájuk nem oldódott meg azzal, hogy új lakásba, rendezett körülmények közé költöztek — mondja egy gyermekfelügyelő. — Sok esetben még rosszabbodott a helyzet, hiszen jónéhányuk erején felüli megterhelést vállalt. Sok olyan család van, amelyik eddig negyven-ötven forint lakbért fizetett, most meg a lakással kapcsolatos kiadás távfűtéssel, éjjel-nappal folyó meleg vízzel, beépített bútorokkal, a villany- és gázzámlával eléri az 1000—1200 forintot. A papa esetleg továbbra is iszik, a család még szaporodik, a jövedelmük nem, vagy alig nő, kiadásai pedig megsok-

szorozódnak. Ennek a hatása mérhető itt le nálunk. Rendkívül magas például a segélykérők száma. A leggyakoribb indok: nem bírjuk a nagy rezsi költséget.”

Érdekes megemlíteni, hogy az újpalotai lakótelepet vizsgáló szociológusok is hasonló megállapításokat tesznek tanulmányukban: „a családok túl hirtelen, a közbelső fokozatok átugrásával kerülnek a lakótelepre, ami szükségszerűen életformazavarokat okoz. Előkészítő lépésefoknak a hagyományos városrészek, többemeletes bérházi tekinthetők. Azok a családok, akik innen kerültek a lakótelepre, zökkenőmentesen alkalmazkodtak az új viszonyokhoz.”

Üssük föl az egyik „ügyfél”, S.-ék dossziéját. Ők is szanáltak, jelenleg „egy négyzetméteres, modern összkomfortos lakásban laknak ugyan, de ebből csak két szoba van berendezve, s a lakás rendje és tisztasága erősen kifogásolható”. (Az idézet egy környezettanulmányból való.) Néhány sor egy másik nyomtatványból, melyet segélykérőlapnak neveznek: „Férjem egyedül Keres Nagyon Nagycsaláddal vagyok és kevés a Fűzetése és ezért Kérek segit seget Ruha céljából a Kis gyerekek részére Kérem hogy segítsenek.” Válasz: „A gyámhatóság megállapította, hogy kiskorú(ak) körülményei a segélykérésüket indokoltá teszik, mert a szülők egy keresetből négy kiskorút tartanak el.”

Fölkeresem S.-eket. Az egyik szobában állítólag színen tárolnak, a másik kettőben albérlőt tartanak, a negyedikben laknak.) Este nyolc óra. A lakás teljesen sötét, csengetésemre mocorgás, gyerek-sütöttség a válasz, Eltelik néhány perc, mire valaki a levélsekény nyílására hajolva megszólal: Ki az? Mondom, hogy S.-eket keresem. Te vagy-e a Magdi? Az alumínium laposka lecsapódik, majd óvatosan, ismét fölnyílik, egy fekete hajfonat és vörös gyűrűs gyermekkez jelenik meg. Először is ki magá? — hangzik a talpraesett kérdés. Másodszor: nincsenek itt hon a szülein? Ilyenkor mindig elmennek hazudról... Próbálja meg holnap, négy óra felé. Akkor talán itthon lesz az anyu.

— Iskolába jársz-e?

— Ilyenkor, mikor be vagyunk zárva, nem lehet — hangzik a válasz. Tudom, hogy az S. család gyerekei sokat hiányoznak az iskolából.

4.

A lakótelepi családok anyagi helyzetének egyik nagyon fontos meghatározója az óvodai férőhelyek száma. Ha ugyanis az édesanya be tudja adni a gyermekét bölcsődébe, óvodába, akkor — amennyiben a családi háztartás úgy kívánja — visszamehet dolgozni, s így nem egy keresetből kell

fedezni, az amúgy is megnövekedett kiadásokat.

Palotán jelenleg 23 óvoda működik, ezekben összesen 2844 gyereket helyeztek el. 1973-ban hat új óvodát, tavaly pedig négyet adtak át. Mégis, az idén mintegy 900 gyerek felvételi kérelmét kellett visszautasítani. Februárban újabb óvodát adnak át, a „bordót”, a Kontyfa utcában, ez 200—250 gyerekeknek ad majd otthont. Néhány úgynevezett lakásóvodát is működtetnek (lakásokat vásárolt a tanács erre a célra); de hiába, az igényekkel nem tudnak lépést tartani.

Este J. A.-ék látnak vendégül. A házigazda testes, negyven év körüli férfi, foglalkozása autószerelő, egyetlen gyermeke a „Kék iskola” VIII/A. osztályába jár. J. A. kedveli a társaságot, szívesen, pergő nyelvvél mesél.

„Kispesten laktunk, egy 16 négyzetméteres lakásban, ötven. A szüleim, édesapám, édesanyám és mi hárman: a feleségem, én és a fiú. Egyszoba-konyha, totál zsúfoltság, negyvenéves ház, a világháborúban tizenhárom bomba, szigetelés semmi, a víz a plafonig. Rá voltunk utalva, hogy ott lakjunk, egyrészt azért, mert az édesanyám beteg volt, szíves. Ott tengődöttünk. Ezen a 16 négyzetméteren volt két régi divatú ágy, volt egy gyerekbútor, két régi divatú szekrény, ilyen teli diószekrény, egy négyzetméteres rekamié, egy éjjeliszekrény, egy toalet, egy zeneszekrény, egy szék, illetve később már két fotel és egy asztal, aztán néhány virág. Nappal még csak volt közlekedési lehetőség, de éjjel borzalmas, a véccé kint volt az udvaron, ha ki kellett menni, féllábon tudta csak az ember kiverekedni magát a bútorok közül. Borzalmas volt, erről jobb nem is beszélni.

1957. április 13-án adtuk be a lakáskérelmünket, és 1973. december 12-én kaptuk meg a kiutalást. Akkor vettem egy jegyzetfüzetet, három napig számoltunk a feleségemmel, a bevételeket, a kiadásokat, mindent kiszámoltam fillérre. A feleségemnek azt mondtam, fiam, csak úgy legyünk betegek, hogy ezt a költségvetést tartani tudjuk. Merem állítani, hogy nagyon előre, megfontoltan készültünk a lakásra. Előre vettünk poharakat, étkezésletet, edényeket, mindazt, amit itt a vitrinekben lát. Ezresek mentek el. Amikor megkaptuk a lakást, a gyerekekre levontak egy összeget, csakpakkt 15 100 forintot kellett befizetnünk. Hogy milyen érzés volt? A feleségem sírt, majdnem elájult, azt mondta, ő nem akarja elhinni, hogy ezt megkaptuk. Tényleg nagyon oda volt. Mit mondjak magának: ilt maga repülőgépen? Hát ahogy azt nem lehet elmesélni, hogy mit érez az ember, és mit lát fentről, úgy ezt se tudom elmesélni. Csodálatos valami volt. Elképzelheti, mennyire örültem, amikor bejöttem ide a lakásba, fogtam a kezembbe a kiutalást, rá volt írva, hogy egy plusz kettő fél, és az összes szobát megtaláltam, mondom, nem léteztek, itt csak két szoba van, hol a harmadik. Nem találtam meg a másik fél szobát, annyira izgultam. Szó szerint így volt. (Nevet.) Össze-vissza járkáltam itten, annyira örültem, hogy egy kicsit elment az

eszem. Nem lehet ezt elmesélni. Végül aztán csak megtaláltam a harmadik szobát is...”

5.

A lakótelepen hat ABC-áruház, három Patyolat-fiók, és egy vásárcsarnok épült az utóbbi néhány évben. Különösen az új, modern „üveg-alumínium-piac”-ra büszkék a palotai patrióták. Olyan kitévő a csarnok ellátása, hogy más kerületekből is idejárnak vásárolni az asszonyok.

Mindezt Sztóján Józseftől tudom meg. Bárkitől érdeklődtem is, mondjon egy újpalotai lakópatriótát, elsősül őt említették. Küzdelmes sors Sztóján József. Az egykori dorogi vajúr végigjárta az ötvenes évek jellegzetes életútját: volt a komáromi megyei pártbizottság munkatársa, dolgozott a BM-ben, részt vett a tanácsakadémia megszervezésében, később ennek igazgatója lett. 53-ban súlyos gépkocsibaleset érte, a sofőr meghalt mellette, őt valahogy megmentették az orvosok. Alig vett tudomást megromlott egészségi állapotáról, tovább dolgozott. Újra és újra kórházba került, jónéhány csontműtétet hajtottak végre rajta. Legutóbb idegösszeomlással kezelték.

„Nem vagyok sem budapesti, sem palotai. Újpalotára 1971-ben kerültem, az első fecskével. A kerületi pártbizottság megbízott pártvezetéssel. Megszerveztem az első alapszervezetet, később a lakótelepi tanácsot választottuk. Sokan ellenkeztek, erre eddig egyetlen lakótelep sem mert vállalkozni. Még Óbuda sem, pedig az elit lakótelepnek számít. Nekünk olyan jó kapcsolatunk lett a lakókkal, hogy példaszerűen sikerült a választás. Úgy kezdünk hozzá a lakótelepi pártbizottságok szervezéséhez, hogy először ismerkedünk a lakókkal. Végigjártunk 1500 lakást. Az biztos, hogy az újpalotai családoknak nem kis része el van adósodva. Megnéztem az ötépenél. Vannak jócskán, akik erejükön fölül költenek. Az igazság az, hogy sokan itt érzik meg saját nyomorúságukat. Szégyellik a régi bútorokat mások előtt is, önmaguk előtt is. Persze, ez kicsit idegessé teszi az embereket. Két-három év is eltelik, míg egyesbe jönnek...”

Este E. L.-eket látogatom meg. Csak az asszony és a három kislány van otthon. A kislányok kedvesek és szerények, míg édesanyjuk beszél, körülülük, hallgatnak, bólogtatnak.

Úgy történt minden, mint a meseben. Hét évig vártak erre a lakásra. Ennekelőtte Kispesten laktak szoba-konyhában. Újpalotára 1974 februárjában költöztek. Ahogy megálmodták: földszinti lakást kaptak. Kétszobásat, a lakásért összesen csak 1350 forintot kellett fizetniük. Többre számítottak, így maradt egy kis pórték pénzük, a kislányok szobájába új szekrényt és heverőket vettek. A másikba egyelőre a régi, tizenöt éves csöbútort állították, ezt az idén fogják kicserélni. Jó itt, mert nem kell lavórban vizet melegíteni, nem kell hamuzni, és mindenütt egyforma, barátságos meleg van.

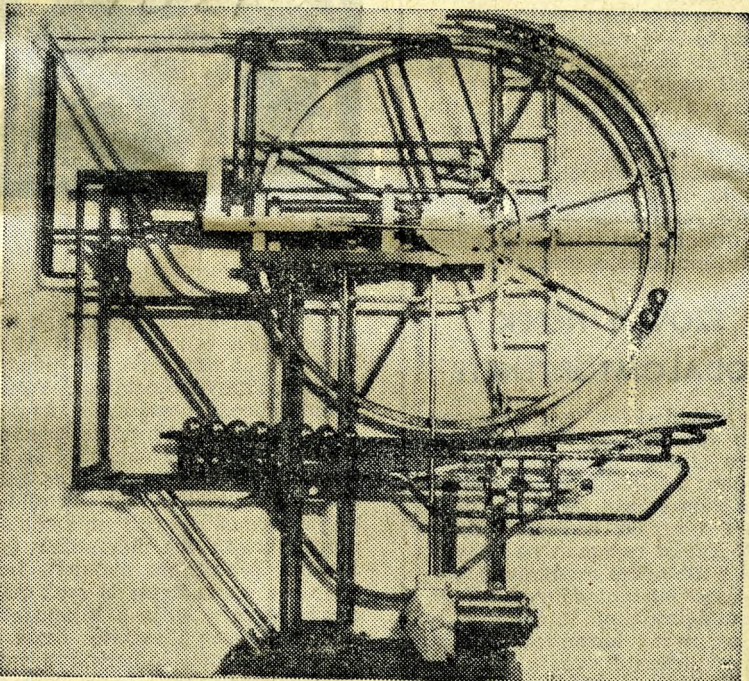
Csengetnek. Sötét öltönyben, fehér ingben, nyakkendősen megjön a férj. E. L. esztergályos. Sovány, csontos ember; alig szól, hagyja az asszonyt beszélni.

— Látja, fáradt az uram, nagyon dolgozik. Tizenkétórás, reggel hattól este hatig.

— Régóta csinálom, megszoktam — jegyzi meg az ember. — Szeretem a szakmámat, mert szép. Fogaskerékgyártással foglalkozom...

Végigvezetnek a lakáson, megmutatják a kislányok birodalmát. Egyik szekrény tele van könyvekkel, „ünnepekre mindig könyvet veszünk nekik”; az asszony csöndesen mondja: „én Jókait szeretem, de a gyerekek már mindenfélét olvasnak”. A kislányok büszkén toporognak mellettünk, „ha nagy lesz, veszünk majd egy óriási polcot, s azon csupa könyv lesz”, mondja, a középső leányka, aki szintén a „Kék iskola” VIII/A. osztályos tanulója...

Későre jár, mire elbúcsúzom a családtól. Átvágok az üres téren. Megpróbálom kifürkészni az égre törő házak fényeit, a naponta változó csillagalakzatot; igyekszem mélyen az emlékezetembe vétni a házak között szerte-szét szaladó gyalogutak finom hálóját, az ütéseket, zebrák és parkolóhelyek alakuló rendjét; kiismerni és megfogalmazni az itt lakók életének, egymáshoz csiszolózó szokásainak formálódó törvényét.

Haraszty István: Gép